

Journal of Economy Culture and Society

ISSN: 2602-2656 / E-ISSN: 2645-8772

Araştırma Makalesi / Research Article

COVID-19 Pandemi Süreci ve Batı Akdeniz'deki Kadın Kooperatiflerini(N) Etkilemesi*

The COVID-19 Pandemic and Its Impact on Women's Cooperatives in the Western Mediterranean

Pelin DEMİRCAN YILDIRIM¹

*Bu çalışma, Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, 2nd INTERNATIONAL YOUNG RESEARCHERS STUDENT CONGRESS (IYRSC)'nde sunulan bildirinin geliştirilmiş hali olarak hazırlanmıştır.

¹Dr., Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Kocaeli, Türkiye

ORCID: P.D.Y. 0000-0003-3300-5783

Corresponding author:

Kocaeli University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Labor Economics and Industrial Relations, Social Policy PhD Program, Kocaeli, Türkiye
E-mail: pelindemircan33@gmail.com

Submitted: 09.09.2022

Revision Requested: 30.03.2022

Last Revision Received: 11.04.2022

Accepted: 14.06.2022

Published Online: 13.12.2022

Citation: Demircan Yıldırım, P. (2022).

The COVID-19 pandemic and its impact on women's cooperatives in the western mediterranean. *Journal of Economy Culture and Society*, 66, 345-364.

<https://doi.org/10.26650/JECS2021-993240>

ÖZ

Covid-19 tüm dünyayı etkisi altına alan küresel bir tehdit olarak karşımıza çıkmış ve sosyo-ekonomik hayatımızda beklenmedik derin etkiler yaratmıştır. Mevcut eşitsizlikler giderek artmaya devam ederken, Covid-19'un etkisine dair ortaya çıkan kanıtlar, kadınların ekonomik ve üretken yaşamlarının orantısız şekilde etkilendiğini göstermiştir. Özellikle kadınların yaşamlarını iyileştirmek üzere iş birliği ve dayanışma yoluyla bir araya geldiği kadın kooperatiflerini finansal açıdan daha da ypratıcı hale getirmiştir. Bu nedenle kadın kooperatifleri Pandemi sürecinde işletme faaliyetlerini yavaşlatmak hatta durdurmak zorunda kalmıştır. Bu araştırmanın amacı, Covid-19 Pandemisi'nden kadın kooperatiflerinin nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda kadın kooperatiflerinin bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koymaktır. Bu doğrultuda Antalya, Burdur ve Isparta'dan toplamda 9 katılımcı ve 8 kadın kooperatifiyle görüşme yapılmıştır. Çalışmada yarı yapılandırılmış görüşmeler aracılığıyla elde edilen veriler, MAXQDA 2020 programında analize tabi tutulmuştur ve Pandemi sürecinin kadın kooperatiflerinin en çok finansal yaşamlarını etkilediği bulgusuna ulaşılmıştır. Ek olarak, kodlanan temaların birbirleriyle olan ilişkileri incelendiğinde, Pandemi nedeniyle evde yaşama geçişin finansal yaşamı etkilemesinin sonucu olarak mali destek alamayanların toplumsal fayda sunmakta zorlandığını göstermiştir. Pandemi süresince kadın kooperatiflerine yönelik finansal destekler ve dayanışma ağları oluşturulmalı, toplumda farkındalıkları artırılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19, Kadın Kooperatifi, Görüşme

ABSTRACT

COVID-19 has emerged as a global pandemic affecting the whole world and has had unexpected and profound effects on socioeconomic life. In this situation where existing inequalities continue to increase each day, emerging evidence regarding the effects of COVID-19 indicates women's economic and productive lives to have been disproportionately affected

by the COVID-19 pandemic. The pandemic has had financially devastating effects on women's cooperatives, where women come together through cooperation and solidarity in order to improve their lives. As a result, women's cooperatives have had to slow down or even stop their business activities during the pandemic. This study aims to reveal how and the extent to which women's cooperatives have been affected by the COVID-19 pandemic. Accordingly, interviews were conducted with a total of nine participants at eight women's cooperatives in the Turkish provinces of Antalya, Burdur, and Isparta. The research analyzed the data that had been obtained through semi-structured interviews in the program MAXQDA 2020 and found the pandemic to have affected women's cooperatives financially the most. When examining the relationships the coded themes have with one another, those who were unable to receive financial support as a result of the transition to living at home due to the pandemic were found to have had their financial lives impacted and to have had difficulty accessing social benefits. Financial support and solidarity networks should be created for women's cooperatives during the pandemic, and social awareness toward the issues women's cooperatives experience should be increased.

Keywords: COVID-19, Women's cooperatives, Interviews

EXTENDED ABSTRACT

As a result of the COVID-19 outbreak that spread rapidly across the world, many individuals and institutions have been greatly affected at the national, regional, sectoral, and global levels. As in all areas of society, the COVID-19 pandemic has also adversely affected women's cooperatives, which produce value-added products through their own efforts, contributing to both themselves and society. For this reason, most women's cooperatives have had to suspend and even stop their activities. In this context, the aim of this study is to reveal how and to what extent women's cooperatives have been affected by the COVID-19 pandemic. The limited number of studies on women's cooperatives in Turkey and the lack of studies addressing the effects of the pandemic on women's cooperatives reveal the importance of this study.

Accordingly, semi-structured interviews were conducted with nine participants from eight women's cooperatives in the Turkish provinces of Antalya, Burdur, and Isparta, all of which are located in the Western Mediterranean. During the interview, the following four questions were asked to the members of the women's cooperatives: "How has the pandemic affected your daily life, how has the pandemic affected your financial status, has your cooperative received any support during the pandemic, and what kind of adverse effects or contributions do you think your cooperative has made in this process?" The data obtained from the interviews were analyzed in MAXQDA 2020, a qualitative analysis program. Due to the pandemic, interviews were carried out by contacting the participants on the phone and social media.

As a result of the study, four themes were formed under the headings of social relations, financial life, financial support, and social benefit as well as eight subcodes comprised of living at home, solidarity, payments to the treasury, accounting payments, equipment support, Ministry of Commerce, face mask production, and social contribution; these were formed using the coding method in line with the answers the nine female participants gave to the four questions within the scope of study. As a result of the coding that was performed through qualitative analysis, expressions were used that correspond with the themes. In this context, the most important finding obtained from the study is that the pandemic has most affected the financial lives of the members involved in the women's cooperatives. In this process, most women's cooperatives were unable to carry out their production activities, and women's cooperatives with a limited production capacity expressed being unable to bring their products to consumers. However, some cooperatives took advantage of the process and were able to produce various

healthy and dry foods based on consumers' requests. During the interviews, the women were additionally determined to have suffered from psychological distress, especially due to the lack of a social life. the transition to living at home as a result of the pandemic was also concluded to have weakened social relations and to have affected product sales due to the cooperatives being unable to establish relations with consumers.

In line with the answers the participants gave to the questions contained within the scope of the study, a MAXMap based on a code co-occurrence model was obtained in MAXQDA in order to determine the relationships the themes have with one another. When examining the relations the coded themes have with one another, those who were unable to receive financial support as a result of the transition to living at home due to the pandemic were determined to have had their financial lives impacted and to have had difficulty accessing social benefits. At the same time, a visualization was made regarding which category was mentioned more frequently in terms of the answers the participants gave to the questions, and a code cloud was created showing the frequencies of the categories and their sub-categories. As a result, the study has revealed the majority of the answers the participants gave to the questions frequently involved the theme of financial life.

In conclusion, the COVID-19 pandemic is found to have adversely affected the social and economic lives of the members in women's cooperatives. Support for women's cooperatives should be increased in order to compensate their losses during or after the pandemic, and social awareness regarding the problems they face should be increased. Supplying the necessary equipment for women's cooperatives that have taken risks during the pandemic and strove to deliver healthy and safe foods to society should be facilitated, and they should be provided with financial and business support.

This study is thought to contribute to the limited literature and will be extremely useful for other studies that will be conducted. Studies to be conducted in the academic world during the pandemic should obviously raise awareness toward women's cooperatives, the number of which has increased in recent years in particular.

1. Giriş

2019 yılında Çin'de ortaya çıkan ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından Pandemi olarak ilan edilen Covid-19 virüs salgını, bütün dünyayı etkisi altına alarak küresel düzeyde 4,5 milyondan fazla insanın ölümüne ve 221 milyondan fazla doğrulanmış vaka görülmesine neden olmuştur (WHO, 2021). Oldukça bulaşıcı olan Covid-19 virüsünün ortaya çıkardığı salgın, birçok ülkede benzeri görülmemiş kısıtlamaları beraberinde getirmiştir. Sağlık hizmetleri için artan talep ve ölümler sebebiyle ortaya çıkan giderler ulusal sağlık sistemlerini zorlamakta, küresel tedarik zinciri ve uluslararası ticareti bozmaktadır. Yüze yakın ülkenin sınırlarının kapatılmasıyla insan hareketi ve turizm akışı durmuş ve bu ülkelerdeki milyonlarca işçi, işlerini kaybetme ihtimaliyle karşı karşıya gelmiştir (United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA), 2020). Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) tahminlerine göre, yaklaşık 436 milyon işletme (389 milyon bağımsız işçi dahil) yüksek riskli sektörlerde (imalat, gıda ve konaklama hizmetleri, emlak, toptan ve perakende ticaret) faaliyet göstermektedir. ILO, salgın sebebiyle dünya çapında 305 milyon iş kaybı olacağını tahmin etmektedir (ILO, 2020a, s. 1).

Mevcut kriz, ekonomi ve iş düzeyindeki belirsizlikleri arttırmıştır. Kadınlar, erkekler, girişimciler, işçiler; ailelerini, hayatlarını işlerini ve iş yerlerini tehlikede görmektedir. Ancak bu durum herkesi aynı şekilde etkilememektedir. Kadınlar, göçmenler, zorla yerinden edilmiş insanlar, yerli halklar, engelli bireyler, marjinal topluluklar, gençler, kayıt dışı ekonomide çalışanlar ve güvencesiz iş sözleşmesi olanlar bu durumdan en çok etkilenen grupların başında gelmektedir (United Nations Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (UNTFSSSE), 2020, s. 3). Bununla birlikte özellikle dar gelirli kadınların bir araya gelerek oluşturduğu kadın kooperatifleri de en çok etkilenen gruplar arasındadır. Pandemi sürecinde çoğu kadın kooperatifi faaliyetlerine ara vermek veya iş yerlerini kapatmak zorunda kalmıştır. Hareketlilik kısıtlamaları, tedarik zinciri ve ödemelerde yaşanan aksaklıklar kooperatiflerin finansal açıdan zor durumda kalmasına neden olmuştur. Çoğu kooperatif, yeterli teminata sahip olmaması nedeniyle finansal yapısına uygun krediye erişme imkânı bulamamıştır. Verilen kredilerin uzun vadeli olması da kooperatiflerin ekonomisini olumsuz yönde etkilemektedir. Bu nedenle kooperatifler gelişmekte diğer işletmelerle rekabet edememekte ve hatta kooperatiflerini kapatmak durumunda kalmaktadır (ACT HUMAN, 2021, s. 13-29). Buna istinaden finansal açıdan yaşanan sıkıntılar nedeniyle Kosta Rika hükümeti kooperatiflere ve öncelikli sektörleri hedefleyen iş projeleri için gençler, kadınlar, yaşlılar, yerli halk dahil olmak üzere nüfusun köylü, göçmen ve engelli insanlara yönelik tüm kredi faiz oranlarını düşürmüştür (UNITED NATIONS, 2020, s. 20).

Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği'nin Covid-19 salgınının kadınların hayatına etkisini incelediği "Salgında Kadın Olmak" adlı araştırmasında, Pandemi'de kadınların yoksullaştıklarını vurgulamıştır. Raporu göre, katılımcılara Covid-19 salgını öncesindeki ve sonrasındaki ekonomik durumları sorulduğunda, salgın öncesinde ekonomik durumlarını orta halli olarak nitelendiren kadınların oranı %86 iken, salgın sonrası bu oran %66'ya düşmüştür, %20'lik kesim ise salgın sonrası durumlarını yoksul veya çok yoksul olarak tanımlamaya başlamıştır. Araştırmaya katılanların %73'ü Covid-19 salgını başladıktan sonra ekonomik sorun yaşadığını belirtmiştir. %15'inin masraflarını kısarak ekonomik sorunlarla baş etmeye çalıştıklarını ifade ederken, %47'si ise ekonomik sorunlar karşısında çözümsüz kaldığını belirtmiştir. Kısaca, salgın başladıktan sonra her dört kadından en az üçü ekonomik sorun yaşamış ve her üç kadından en az biri de bu konuda çözümsüz kalmıştır (Eroğlu & Gençay, 2020, s. 54-60).

Yaşanan krizin tüm etkilerine rağmen kadınlar Pandemi ile mücadelede ön saflarda yer almıştır. Krizle birlikte kadın kooperatiflerinin çoğu faaliyetlerini durdurmuşsa da bazı kadın ko-

operatifleri bu süreçte dijital olarak faaliyete geçmişlerdir. Üretim yapan ve tarım ürünlerini işleyen kadın kooperatifleri ürünlerini sosyal medya veya web siteleri üzerinden tüketiciye ulaştırmaya çalışmışlardır (Eşit Adımlar, 2020). Ancak Covid-19 sürecinde kadın kooperatiflerinin Instagram hesaplarını nasıl yönettikleri konusunda yapılan bir araştırma sonucunda, kadın kooperatiflerinin Instagram hesaplarını aktif kullanmadıkları ve takipçileriyle kurduğu iletişim dönüsünün yeterli olmadığı bulgusuna ulaşılmıştır (Demircan Yıldırım, 2021, s. 163-164).

Kadın kooperatifleri, Covid-19’la mücadelede faaliyet alanlarından bağımsız olarak maske, dezenfektan, kolonya gibi sağlık malzemelerine yönelik üretim yaparak hem ekonomik gelir elde etmişler hem de topluma fayda sağlamışlardır. Tüketicilerin daha güvenli gıdaya erişimlerini sağlamak amacıyla tarladan toplanan ürünleri doğrudan tüketicilerle buluşturmuşlardır. Evden çıkmak istemeyen tüketiciler için ayrıca isteğe yönelik kuru ve sağlıklı gıdalar üretip evlere teslim ederek hizmet sağlamışlardır.

Sosyal ve dayanışma ekonomisinin en önemli bileşenlerinden biri olan kadın kooperatifleri, Covid-19 salgını sürecinde dayanışmanın başarılı bir örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal ekonominin ve dayanışmanın direği olan kooperatiflere düşen görev, kooperatifçiliğin 7. ilkesi gereği toplumsal sorumluluk noktasında Pandemi sürecinde ön sıralarda yer almaları ve topluma katkıda bulunmalarıdır. Uluslararası Kooperatif Birliği (ICA) Başkanı Ariel Guarco, küresel salgın ile ilgili şu mesajı vermiştir: “2021 geldi ve salgın devam ediyor. Bu virüs bu gezegenin her köşesine ulaştı. Sağlık, ekonomik ve sosyal etki çevremizde çok fazla acıya neden olmaya devam ediyor. Bu nedenle kooperatifler değerlerimizi ve ilkelerimizi hayata geçirmeye devam ederek insanlık tarihinin bu anında harekete geçmenin önemini vurguluyor. Dünyanın her köşesinde iş birliği, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşma olduğundan da emin olabiliriz. Salgın, dünya sahnesinde rekabet ve spekülasyon paradigmasının öne çıkması için bir fırsat olmamalıdır. Aksine, kooperatif kimliğini derinleştirmek ve bu küresel krizden çıkış yolunu açmak için tarihi bir fırsat olmalıdır.” (ICA, 2021).

Bu çerçevede çalışmada, Batı Akdeniz Bölgesi’nde, Ticaret Bakanlığı’na bağlı kurulan kadın kooperatiflerinin bu süreçten nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda kooperatif olarak bu süreci nasıl etkilediklerini ortaya koymak amaçlanmıştır. Bu amaçla Isparta, Burdur ve Antalya illerinde yer alan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifleri ortakları ile görüşmeler yapılmıştır.

2. COVID-19 Pandemi Süreci

Yeni koronavirüs hastalığı (Covid-19), ilk olarak Çin’in Vuhan Eyaleti’nde 2019 yılı Aralık ayı sonlarında görülmüştür. Bir grup hastada yapılan araştırmalar sonucunda 13 Ocak 2020 tarihinde tespit edilen Covid-19 virüsü, solunum yolu ile bulaşan yeni bir virüs türüdür. Salgın başlangıçta bölgedeki deniz ürünleri ve hayvan pazarında bulunanlarda görülürken, daha sonra insandan insana bulaşarak başta Vuhan’a akabinde Çin’in diğer eyaletlerine sonrasında tüm dünya ülkelerine yayılmıştır (Sağlık Bakanlığı, 2020). 30 Ocak 2020 tarihinde Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) Genel Direktörü Dr.Tedros Adhanom Ghebreyesus, yeni Koronavirüs salgınını, uluslararası düzeyde acil durum ilan etmiştir. Ancak Çin dışında vaka sayılarında hızla artışların yaşanması, Ghebreyesus tarafından salgının bir Pandemi olarak nitelendirilebileceğini göstermiştir. Bu sürede 114 ülkede 118.000’den fazla vaka rapor edilmiş ve 4291 ölüm kaydedilmiştir (World Health Organization Avrupa, 2020).

Salgının küresel ölçekte ilan edilmesinden sonra tüm ülkeler hızlı bir şekilde önlem almaya başlamıştır. Alınan tedbirler sosyal ve ekonomik faaliyetlerin tamamını etkilemiş olup ekonomi, eğitim, turizm, ulaşım, sağlık sanat gibi alanları durma noktasına getirmiştir. Bu kapsamda, ülke-

lerin virüs yayılımını durdurmak amacıyla ülke hareketliliğine kısıtlama getirilmiştir. Ancak virüs bu sürede birçok insanı enfekte etmekle birlikte ülke ekonomilerini de neredeyse durma noktasına getirmiştir. Salgın, dünyanın yaşadığı en büyük ekonomik şoku temsil etmektedir (Dünya Bankası, 2020). Bu süreçte eğitime ara verilmiş olup akabinde uzaktan eğitim modeline geçilmiştir. Çalışma alanına yeni düzenlemeler getirilmiş bununla birlikte esnek çalışma modeli uygulanmaya başlanmıştır. Sokağa çıkma yasakları, karantina gibi tüm dünya ülkelerinde devam eden değişimler insanların yaşamlarını büyük ölçüde etkilemiş ve her alanda değişimi beraberinde getirmiştir.

Covid-19 sürecinde tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de acil durum ilan edilmiştir.11 Mart 2020 tarihinde ülkede ilk vakanın görülmesiyle birlikte eğitimden sağlığa, ulaşımdan çalışma alanlarına yönelik birçok sektörde, hastalığın yayılmasını önlemek amacıyla bir dizi adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu önlemler kapsamında Türkiye'de sosyal ve ekonomik yaşam durma noktasına gelmiştir. Bu süreç birçok işyerinin faaliyetlerini durdurmasına ve personelinin geçici veya kalıcı olarak işten çıkarılmasına yol açmıştır.

3,3 milyar insanın oluşturduğu küresel işgücünün toplam %81'i işyerini tamamen veya kısmen kapatmak zorunda kalmıştır. Bu kapsamda Pandemi sürecinde yaklaşık 200 milyon insanın işsiz kalması öngörülmektedir (BBC, 2020). Bu durumdan en çok etkilenen grup 25 yaş üstü yetişkin kadınlara göre daha ağır iş kaybı yaşayan 15-24 yaş arasındaki genç kadınlardır. Genç kadınlar, genç erkeklere kıyasla daha çok iş kaybına uğramışlardır (ILO, 2020). Kadınların daha çok hizmet ağırlıklı işler olan emek yoğun sektörlerde istihdam ediliyor olması, Pandemi sürecinde kadınları işlerini kaybetme riskiyle karşı karşıya bırakmıştır. Pandemi'nin ortaya çıkardığı iş kayıpları özellikle dar gelirli kadınların bir araya geldiği hem kendisine hem de topluma fayda sağladığı kadın kooperatiflerini de olumsuz yönde etkilemiştir. Kıt kaynaklarla üretim yapan kadınlar Pandemi ile birlikte faaliyetlerini yavaşlatmak veya durdurmak zorunda kalmıştır (Aslan, 2020).

3. Kadın Kooperatifleri

Kooperatif kelimesi, ortak bir amaç veya fayda sağlamak için birlikte çalışmak ve birlikte hareket etmek anlamına gelen iş birliği kelimesinden türemiştir. Uluslararası Kooperatif Birliği'ne göre kooperatif (ICA), "müşterek sahip olunan ve demokratik olarak kontrol edilen bir işletme aracılığıyla ortak ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçlarını ve isteklerini karşılamak için gönüllü olarak birleşmiş kişilerin özerk bir birliği anlamına gelir." (ILO, 2017, s. 4). Bu bakımdan kooperatifler insanların sosyo-ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla bir araya geldikleri örgütlenmelerdir. Dünyada kadınlar da kooperatiflerde kendilerine yer bulmuşlardır. 2015 yılında yapılan bir ankete göre katılımcıların %75'i geçtiğimiz 20 yılda kadınların kooperatiflere katılımının arttığını düşünmektedir (COPAC, 2014, s. 1). Türkiye'de de bu durum benzer şekilde görülmektedir. Özellikle girişimci kadınların kurduğu kadın kooperatiflerinin sayısı 2019 yılında 200'e ulaşmıştır. Bugün baktığımızda ise Ticaret Bakanlığı'na bağlı bulunan kadın kooperatifleri sayısı 300'ün üzerindedir (Ticaret Bakanlığı, 2021). Ancak yaşanan bu artışlar kadın kooperatiflerinin niteliğini arttırdığı veya sürdürülebilirliklerini sağladığı anlamına gelmemektedir. "Bunun nedeni kadın kooperatiflerinin finansal, örgütsel, psikolojik açılardan yaşamış oldukları güçlüklerdir. Bu güçlükler kadınların çoğunluğunun ilk kez böyle bir örgütlenmenin içinde olması, kooperatifin ekonomik yönden güçsüz kişilerden oluşması, ürünlerini pazarlama açısından deneyimsiz ve piyasa koşullarını bilmemekten kaynaklanmaktadır. Bunların yanında öz kaynakların ve finansman olanaklarının yetersizliği, kadınların kooperatif bilincinin yetersizliği, devletin kooperatifleri yeterince desteklememesi, örgütlenme motivasyonunun sağlanamaması, popülist politikalar, bencil, bireysel davranışlar diğer güçlükler olarak sıralanabilir" (Günay vd, 2019).

Temel olarak dayanışma ekonomisini güçlendirecek bir model olan (Ardili & Öztürkmen, 2021, s.14) kadın kooperatifleri ülkemizde 1999 depreminden sonra Düzce ve Kocaeli illerinde 2000’li yılların başında ortaya çıkmıştır. Özellikle dar gelirli kadınların yoksulluğunu azaltma ve kadın işgücünün ekonomiyeye kazandırılması amacıyla tabandan gelen hareketle kurulmaya başlanmıştır. Türkiye’de ilk kadın kooperatifi Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV) önderliğinde kurulmuştur. Vakıf, 2001 yılından bu yana 70’den fazla kadın kooperatifi kuruluşuna destek vermiştir. Bu anlayışla birlikte kadın kooperatifleri için finans, eğitim ve danışmanlık sağlamakla birlikte, iletişim ağlarını güçlendirerek iş birlikleri geliştirmektedirler (KEDV, 2021).

Bugün kadın kooperatifleri, kadınlar tarafından kurulan, ortakları ve yönetimi kadınlardan oluşan bir kooperatif türü olarak tanımlanabilmektedir (Demircan Yıldırım, 2020, s. 162). “Kadın kooperatifleri genellikle küçük ölçekli, toplumsal cinsiyet rolleriyle bağımlı üretim ve hizmet profili olan, yasal yükümlülük ve sorumlulukları yerine getirme bakımından

nitelikli rehberliğe ihtiyacı olan bir profil çizmektedir” (Ardili & Öztürkmen, 2021, s.14). Özellikle de cinsiyet eşitliğini sağlama noktasında ele alındığında yoksulluğun önlenmesi, kadın istihdamının sağlanması, kadınların sosyal ve ekonomik hayatta katılımına imkân oluşturması ve kadının aktörlüğünde gelişen bir model olarak görülmektedir (Kadın Emeği ve İstihdam Girişimi (KEİG), 2015,s.7). Bu kapsamda kadınların sosyal ve ekonomik hayatında dönüşümü sağlamak ve kadın emeğinin kooperatif çatısı altında değerlendirilmesi amacıyla ortakları kadınlardan oluşan ve kadınlara istihdam sağlayan Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi” sözleşmesi Ticaret Bakanlığı tarafından yürürlüğe konmuştur (GTB, 2017, s. 23). Sözleşmeye göre kooperatifin amacı şöyle tanımlanmaktadır: “Ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamaktır.” (Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü, 2012, s. 3).

Türkiye’de Ticaret Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren kadın kooperatifleri sayısı örnek ana sözleşmenin yayınlamasından bu yana artış göstererek 2021 yılı Şubat ayı verisine göre 556 ‘ya ulaşmıştır. Bu çerçevede Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi türü (472), İşletme kooperatifi (61), Üretim ve pazarlama kooperatifi (6), Küçük sanat kooperatifi (5), Kalkınma kooperatifi (8), Tüketim kooperatifi(2) Yardımlaşma Kooperatifi(1) ve Bilimsel araştırma ve geliştirme kooperatifi (1) olarak belirlenmiştir (Ceylan, 2021, s.30). Bununla birlikte kadın kooperatiflerinin Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde yer aldığı bilinmektedir. Ancak bu verileri sağlayacak aktif bir bilgi sistemi bulunmamaktadır. Bu veriler doğrudan bakanlıklardan resmi yazışma aracılığıyla talep edilebilmektedir.

Kadın kooperatifleri, ortakları için hem sosyal hem de ekonomik işlevleri yerine getirir; gelir ve istihdam yaratan ekonomik faaliyetleri başlatır ve uygular; bakım ve eğitim hizmetleri sağlar ve kadınları sosyal hayata katılmaya teşvik eden faaliyetleri yürütür (Akçar, 2018). Türkiye’nin pek çok yerinden kadınlar organik tarım, gıda üretimi, el emeği ile üretilen hediyeelik eşyalar, çocuk ve yaşlı bakımı hizmeti gibi çeşitli alanlarda faaliyet göstermektedir. Böylelikle kadın kooperatifleri kadınlara çalışabilecekleri bir iş sahası yaratarak hem kendi ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesini hem de aile ekonomisine katkıda bulunmasını sağlamaktadır (Serinikli, 2019, s. 48). Bununla birlikte, kadın kooperatifleri kapasite geliştirme programları ve eğitimleri yoluyla ortaklarının ekonomik girişimlerini yönetme becerilerini iyileştirmeyi sağlamaktadır. Aynı zamanda kadınların bir araya gelerek sosyalleştiği, sorunlarını tartıştığı güvenli bir ortam oluşturmaktadır (Duguid, Durutaş, & Wodzicki, 2015, s. 53). Son olarak, “kadın kooperatifleri-

nin kadınlar açısından yarattığı güçlenme, görünür olma, yönetişime dâhil olma alanı ve kapasitesi toplumsal sermayeyi artırmaktadır. Bir kadın kooperatifi/girişimi kadınların ücretli istihdama erişim, insana yaraşır çalışma ortamına ve koşullarına erişim, finansmana erişim, toplumsal hayata katılım, kendi kimliklerini oluşturma ve toplumsal cinsiyet eşitliği önündeki engelleri ortadan kaldırmak bakımından önemli bir araç/arabulucu niteliğindedir” (Ardili & Öztürkmen, 2021, s.14).

4. COVID-19 Pandemi Sürecinde Kadın Kooperatifleri

Covid-19 salgını hem bireysel hem de toplumsal düzeyde tüm ilişkiler üzerinde küresel bir sosyo-ekonomik etkisi olmuştur. Bu açıdan bakıldığında kooperatif dünyasının da etkilenmiş olması son derece mümkündür. Her ne kadar kooperatif modelinin küresel iş modeline göre daha dirençli olduğu görülmüş olsa da (Cooperatives Europa, 2020, s. 6; Birchall & Ketilson, 2009) Pandemi sürecinin getirdiği finansal kriz, kooperatiflerin çekirdek yapısını sosyal ve ekonomik yönden doğrudan etkilemiştir (ICA, 2020, s. 19). Bu kapsamda, Avrupa kooperatifleri tarafından 14 Eylül'de bir rapor yayınlanmıştır. Rapora göre Covid-19 Pandemisi'nin kooperatiflerin ticari faaliyetleri üzerindeki sosyal ve ekonomik etkisi incelendiğinde, Avrupa'daki tüm kooperatiflerin ticari faaliyetlerinde, cirolarında ve iş gücünde Covid-19'dan etkilendiği görülmüştür (Cooperatives Europa, 2020, s. 5). Bu etkiyi en derinden yaşayan ve Pandemi nedeniyle genellikle faaliyetlerini evden yürütmek ya da durdurmak zorunda kalan kadın kooperatifleri, Covid-19'un getirdiği sosyal ve ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır (UN WOMEN, 2020). Örneğin, Hindistan'da bulunan Serbest Meslek Sahibi Kadınlar Derneği (SEWA)¹, Covid-19'un SEWA kadın kooperatifi üyeleri üzerindeki etkisini şöyle anlatmıştır; Pandemi sürecinde, gerekli temel malzemelerin ve ilaçların temin edilmesinde zorlukların ve dükkanlarda malzeme kıtlığının yaşanması; kırsal alandaki kadınların tarım ürünlerini pazarlara ulaştıramaması; pek çok üyenin günlük ücretlere bağımlı olduğunun ve günlük ihtiyaçlarını karşılayacak nakit girişini sağlayamaması; kayıt dışı işgücünün çoğunluğunu oluşturan göçmenlerin kiralarını karşılayamaması ve özellikle sağlık tesislerine erişim, hijyenik pedler ve düzenli devam eden ilaçlar gibi ihtiyaçların giderek artan sıkıntısı etrafında yoğunlaşmaktadır (SEWA, 2020, s. 2).

Kooperatifler, çalışanlarını korumak ve toplumun ihtiyaçlarına cevap vermek amacıyla kriz anında topluluklarına hizmet eden bir model olarak yeteneklerini sergilemektedir. Bu anlamda tüm dünyada Pandemi sürecinde kooperatifler ihtiyaç sahibi insanlara yardımlarda bulunmuştur. Örneğin, Hindistan'da SEWA Kooperatif Federasyonu, kadınlara gıda paketleri, sağlık setleri ve nakit transferler sağlamıştır (ILO, 2020b). Ülkemizde ise kooperatif ortağı olan kadınlar, telefonlarla ihtiyaç sahibi kadınlara ulaşarak destek sağlamıştır. Bununla birlikte Dünyada ve Türkiye'de kooperatifler maske, dezenfektan, kolonya gibi kişisel koruyucu ekipman üretmiştir. Örneğin, çoğunluğu kadın işçilerden oluşan işçi kooperatifi Ipiranga (Assaripi, Brezilya) üyeleri, kendilerini koronavirüsten korumalarına yardımcı olmak için sağlık profesyonelleri tarafından kullanılan Kişisel Koruyucu Ekipmanı (KKD) üretmek için girişimde bulunmuştur (UNISOL, 2020). Ülkemizde Antalya Pamuk ve Narenciye Tarım Satış Kooperatifleri Birliği (ANTBİR-LİK) koronavirüs salgınıyla mücadele kapsamında kampanya başlatarak “önce iki özel firma ile 25 bin cerrahi maske üretimi için anlaşma yapmış ve 25 bin adet de tek kullanımlık eldiven tedarik etmiştir. Gece gündüz çalışarak maske üretimine geçen iki firmanın ürettiği maskeler ile eldivenler Serik Meydanı'na kurulan stant ile halka dağıtılmıştır.” (CNN TÜRK, 2020). Böylelikle

1 SEWA hakkında daha fazla bilgi edinmek için; <http://www.sewa.org/> , <https://www.sewafederation.org/>

kooperatifçiliğin temel ilkelerinden olan “topluma karşı sorumluluk ilkesi” konusunda toplumunun yararını gözeterek fayda sağladıklarını göstermişlerdir.

Covid-19 salgını Türkiye’de çoğu kadın kooperatifi için diğer küçük ve orta işletmeler gibi zorlayıcı bir durum oluşturmuştur (Türk Girişim ve İş Dünyası Konfederasyonu (TÜRKONFED), 2020, s.5). Bu süreçte kadın kooperatifleri faaliyetlerini (üretim mekanları, atölyeler, kreşler, lokantalar vb) geçicilerde olsa durdurmak zorunda kalmıştır. Karşıyaka, Ödemiş, Bornova, Avukma, Gaziemir gibi kadın kooperatifleri atölyelerini kapatıp bireysel üretimlerine evde devam etmeye başlamıştır. Tarımsal üretim yapan kooperatifler salgın sürecinde kendilerini riske atarak ürünlerini toprakla buluşturmuştur. Gıda üreten, kafe-lokanta işleten Çeşme, Urla, Balçova, Narlıdere, Pagos gibi kadın kooperatifleri üretimlerini ve hizmetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Çoğu kadın kooperatifi ürünlerini satamadığı için gelir kaybı yaşamanın yanı sıra kooperatifin kira, vergi, elektrik, su, doğalgaz gibi giderlerinin karşılanması imkânsız hale gelmiştir (Aslan, 2020). Tüm olumsuzluklara rağmen kadın kooperatifleri hem kendisine hem de topluma fayda sağlamak amacıyla dayanışma ve iş birliği içinde hareket etmeye devam etmiştir. Birçok kadın kooperatifi, ortaklarıyla bir araya gelerek maske üretimine başlamıştır. Farklı kıstlıkları nedeniyle evden çıkamayan ortaklar da telefon üzerinden sipariş almaya başlamıştır (Aslan, 2020). Bu da bizlere kooperatifçiliğin dayanışma, birliktelik ve sürdürülebilirliğin Pandemi gibi kriz koşullarında bile ekonomik sürdürülebilirlik ve toplumsal fayda açısından ne kadar önemli olduğunu göstermiştir (TÜRKONFED, 2020, s.6). Bununla birlikte Kadın Emegini Değerlendirme Vakfı (KEDV), Covid-19 ile mücadelede kadın kooperatifleri arasında dayanışma ağlarını güçlendirmeye çalışarak salgının etkilerini azaltmaya yönelik proje ve kampanyalar oluşturarak kadın kooperatiflerine destek sağlamıştır (KEDV, 2020). Bunun yanında KEDV’ye üyü olan ve çalışanlar ilgili alanlara yönelik uzmanları internet uygulaması üzerinden bir araya getirerek afet, göç, gıda güvenliği gibi konularda eğitimler düzenlemiştir. Kooperatiflerden toplu alım yapan şirketlerin ekonomik sıkıntılar yaşaması nedeniyle topku siparişleri iptal edilen kooperatiflerin ürünlerini çeşitli kampanyalar aracılığıyla tüketicilerle buluşturmuştur. Ve kadın kooperatifleri yoğun talepler üzerine ücretsiz ve gönüllük esaslı maske üretmeye devam etmiştir (TÜRKONFED, 2020, s.6).

Pandemi döneminde 15 Temmuz 2020 tarihinden itibaren, Ticaret Bakanlığı’nın Kadın Kooperatiflerini Destekleme Programı (Koop-Des) kapsamında, ortaklarının çoğunluğu kadınlardan oluşan ve kadın emeğinin değerlendirilmesine yönelik faaliyette bulunan kadın kooperatiflerine finansman desteği sağlanmıştır (Ticaret Bakanlığı, 2020). Kadın kooperatiflerinin çoğu faaliyetlerini etkili ve verimli bir şekilde devam ettirmek, üretime katkı sağlamak amacıyla teknik ekipman ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik desteklerden faydalanmışlardır. Tüm bu desteklere rağmen Pandemi süreci, kadın emeğini değerlendirme amacı güden kadın kooperatiflerini derinden etkilemiştir. Bu bakımdan çalışma, Covid-19 Pandemi’sinden kadın kooperatiflerinin nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda kadın kooperatiflerinin bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koymaktır.

5. Yöntem

Araştırma Covid-19 Pandemisi’nin kadın kooperatifleri üzerindeki etkilerini inceleyen ilk çalışma olması bakımından oldukça önemlidir.

Bu çalışmada, nitel araştırma desenlerinden fenomenoloji deseni kullanılmıştır. Fenomenoloji deseni amaç, farkında olduğumuz ancak derinlemesine bir fikir ve anlayışa sahip olmadığımız olguların irdelenmesidir (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 72). Dolayısıyla fenomenoloji deseni de önemli olan bireyin olguya yönelik yaşamındaki tecrübelerini açıklamaktır. Bu doğrultuda

araştırma kapsamında Covid-19 Pandemisi'nin kadın kooperatiflerini ve ortaklarının hayatlarını nasıl etkilediği ve bu süreçten nasıl etkilendikleri ayrıntılı bir şekilde ortaya koyulmuştur. Başka bir deyişle Pandemi sürecini nasıl deneyimledikleri ile ilgili görüşleri anlaşılmasına çalışılmıştır. Bu nedenle fenomenoloji deseninin çalışmanın amacına uygun bir desen olduğu düşünülmüştür.

5.1. Çalışma Grubu

Araştırma örnekleminde rastgele örneklem yöntemi seçilmiştir. Nitel araştırma yönteminde rastgele örneklem, evrendeki bütün öğelerin eşit ve bağımsız belirlenme ihtimalinin olduğu örneklem yöntemidir (Baltacı, 2018, s. 238). Dolayısıyla bu çalışmada çalışma grubu oluşturulurken olguyu açıklayacak bireylere yönelik herhangi bir kriter belirlenmemiştir. Uygulamada bütün bireyler eşittir. Çalışma kapsamında, Antalya, Burdur ve Isparta'dan sekiz kadın kooperatifinden toplam dokuz katılımcı ile görüşme sağlanmıştır. Katılımcıların tamamının kadın kooperatifinde yer almaları sebebiyle erkek ortakları olmayıp hepsi ev kadınıdır ve katılımcılar 25+ yaş grubunda yer almaktadır. Araştırmada katılımcıların isimleri gizli tutulmuştur ve görüşme gerçekleştirilen kadın kooperatifi ortakları Katılımcı 1 (K1), Katılımcı 2 (K2)... şeklinde ifade edilmiştir.

5.2. Araştırmanın Kısıtlılığı

Araştırmanın kısıtlılığı, Covid-19 Pandemisi nedeniyle görüşmelerin telefon ve sosyal medya aracılığıyla iletişime geçilerek gerçekleştirilmiş olmasıdır. Bu durumun avantajlı yönleri bulunmakla birlikte dezavantajlı yönleri de bulunmaktadır. Yazılı görüşmede katılımcının güvenilir cevaplar verme olasılığının düşük olması ile araştırmacının katılımcıların anlık görsel verilerini inceleme imkanına sahip olmaması dezavantaj oluştururken yazılı görüşmede katılımcıların düşüncelerini rahat bir şekilde gözden geçirebilmeleri, istedikleri soruyu yanıtlayabilmeleri ve daha ayrıntılı yanıt verebilmeleri avantaj oluşturmaktadır (Yıkmış, 2019, s. 188-189).

Görüşme soruları katılımcılarla paylaşıldıktan sonra zamansal bağlamda katılımcının ne kadar sürede cevaplayacağı araştırmanın kısıtlılığını oluşturan bir diğer nedendir. Bunun yanında bazı kadın kooperatifleri ile iletişim kurulamamakla birlikte sosyal medya hesaplarını da aktif kullanmamalarından kaynaklı olarak mesajlar taraflarına iletilenmemiştir. Bununla birlikte araştırma, Batı Akdeniz'de yer alan Antalya, Burdur ve Isparta illeriyle sınırlandırılmıştır.

5.3. Veri Toplama Süreci

Verilerin toplanmasına başlamadan önce katılımcılara telefon ve sosyal medya yoluyla ulaşılmış olup çalışmanın konusu ve amacı hakkında bilgiler verilmiştir. Bu bilgiler katılımcılarla paylaşıldıktan sonra gönüllü olan katılımcılara araştırma soruları sosyal medya aracılığıyla yazılı olarak iletilmiştir. Veriler 13 Kasım 2020 ve 15 Kasım 2020 tarihleri arasında toplanmıştır. Katılımcılara eklemek istedikleri başka konular olup olmadığı sorulmuş ve sonrasında araştırma tamamlanmıştır.

Bu araştırmada nitel veri toplama tekniklerinden biri olan görüşme yöntemi seçilmiştir. Görüşme, bir araştırma konusu veya bir soru hakkında derinlemesine bilgi sağlar. Görüşmeler, kaynakların ulaşılabilirliğine ve araştırmada toplanmak istenen verilerin özelliklerine göre; yapılandırılmış, yarı yapılandırılmış, yapılandırılmamış, etnografik ve odak grup görüşmeler olarak sınıflandırılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2014, s. 150-152). Bu çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmanın amacına yönelik sorular seçilmiştir. Katılımcılara öncesinde sorular hakkında genel bilgi verilmiş olup alınan cevaplar doğrultusunda dördüncü soru yeniden düzenlenmiş ve daha anlaşılır hale getirilmiştir. Yarı yapılandırılmış gö-

rüşme sorularında katılımcılara Pandemi'nin kooperatiflerini nasıl etkilediğini ve bu sürece kooperatiflerinin nasıl katkı sağladıklarını değerlendirebilmek amacıyla dört adet soruya yanıt aranmıştır. Bu sorular şunlardır;

- 1) Pandemi süreci günlük hayatınızı nasıl etkiledi?
- 2) Pandemi süreci mali hayatınızı nasıl etkiledi?
- 3) Pandemi sürecinde kooperatifiniz herhangi bir destek aldı mı?
- 4) Kooperatifinizin bu süreci nasıl etkilediğini/katkı sunduğunu düşünüyorsunuz?

5.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin analizinde betimsel analiz kullanılmıştır. Betimsel analiz, derinlemesine analiz gerektirmeyen verilerin işlenmesinde kullanılmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2011, s. 89). Betimsel analizde elde edilen veriler betimlenir ve açıklanarak yorumlanması sağlanır. Bu kapsamda araştırma sorularından yola çıkarak araştırmanın kavramsal çerçevesiyle paralel olarak kategoriler oluşturulmuştur. Oluşturulan kategorilere bağlı olarak elde edilen veriler düzenli bir şekilde okunarak bir araya getirilmiş ve düzenlenmiştir. Düzenlenen veriler tanımlanarak doğrudan alıntılarla desteklenmiş ve bulgular kısmında ilişkilendirilerek açıklanmıştır.

Araştırmada kodlama yapılmadan önce veri seti detaylı bir şekilde okunmuş önemli görülen kelime veya kelime grupları belirlenmiş ve kodlanmıştır. Kod olarak belirlenen kelime veya kelime grupları bir araya gelerek kategorileri oluşturmuştur. Sonrasında MAXQDA 2020 programında analize tabi tutulmuştur.

Tablo 1: Kod Sistemi

Kod Sistemi	96
1 Toplumsal İlişkiler	5
1.1 Evde Yaşam	15
1.2 Dayanışma	6
2 Finansal Yaşam	29
2.1 Muhasebe ödemeleri	3
2.2 Maliye ödemeleri	3
3 Mali Destek	13
3.1 Ticaret Bakanlığı	4
3.2 Ekipman desteği	2
4 Toplumsal Fayda	13
4.1 Toplumsal Katkı	2
4.2 Maske üretimi	1

Bu çalışmada geçerlik ve güvenilirliği tehdit eden nedenleri ortadan kaldırmak amacıyla bazı önlemler alınmıştır. Bu kapsamda araştırma sorularına cevap alınıp alınmayacağını öğrenmek amacıyla ön bir pilot görüşme yapılmıştır. Bununla birlikte katılımcıların ifadeleri doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Araştırmanın çalışma grubu, yöntem seçimi, veri toplama süreci, veri toplama analizi ve geçerlik ve güvenirliliğin açıklanmasına yer verilmiştir. Aynı zamanda elde edilen bulgular ile araştırmanın sonucu arasında tutarlılık sağlanmıştır.

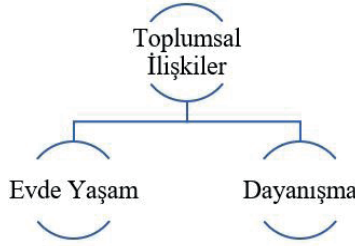
6. Bulgular

Bu bölümde, yapılan analizler sonucunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Çalışmada, Covid-19 Pandemisi'nden kadın kooperatiflerinin nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda kadın kooperatiflerinin bu süreci nasıl etkilediğini ortaya koymaya yönelik dokuz kadın katılımcının dört

araştırma sorusuna verdiği cevaplar doğrultusunda dört kategori altında kodlar oluşmuştur. Nitel analiz sonucunda kategorilere ve kodlamalara denk gelen ifade ve yorumlar aşağıda sunulmuştur:

6.1. Toplumsal İlişkiler

Kooperatif katılımcılarına Pandemi sürecinin günlük hayatınızı nasıl etkilediği sorusu sorulduğunda elde edilen cevaplar doğrultusunda toplumsal ilişkiler kategorisi altında “evde yaşam” ve “dayanışma” kodları oluşturulmuştur.

Şekil 1: Toplumsal İlişkiler

Katılımcıların çoğunluğu Pandemi sürecinin kooperatifi ve ortaklarını olumsuz etkilediği ve bu bağlamda sosyal ilişkilerin zayıfladığı yönünü vurgulamıştır. Özellikle ürün satışları nedeniyle birebir insanlarla görüşmek zorunda kalan kooperatif ortaklarının sosyal ilişkiler bakımından maddi ve manevi olarak etkilendikleri görülmektedir. Katılımcılardan elde edilen görüşmeler aşağıdaki gibidir:

“Sosyal çevremizi kontrol altına alarak büyük kaygılarla görüşüyoruz.”(K7).

“Pandemi dönemi sosyal hayatımı olumsuz yönde etkiledi. Yüz yüze iletişim kurmaktan korkuyoruz. İletişimde mimikler çok önemlidir benim için. Maskeler yüzünden mimikler yok oldu. Göz teması kurmayı sevmekten karşıdaki kişinin duygularını anlamak için gözlerinin içine bakmak zorunda kalıyorum. Çocuklarıma gönül rahatlığıyla sarılıp onları öpemiyorum. Sürekli tedirginiz huzursuzuz. Pandemi hissettiklerimizin sevgimizi göstermenin ne kadar önemli olduğunu bizlere gösterdi.”(K9).

Katılımcılardan elde edilen görüşmede Pandemi ile birlikte evde geçirilen sürenin arttığı ve bu sürecin ürünlerin satışını azaltması sebebiyle olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Aynı zamanda Pandemi sonrası evde daha fazla vakit geçirmek zorunda kalan bazı katılımcıların psikolojik olarak olumsuz etkilendiği tespit edilmiştir. Evde yaşam koduna yönelik görüşmelere aşağıda değinilmiştir:

“Genelde herkes evden çalıştığı ve yaptığı ürünler daha çok özel ürün olduğu için satış alanım çok düştü ve el emeği ürünler yaptığım için pahalı geldi.”(K3).

“Sosyal hayatımda görüştüğüm arkadaşarımla daha az görüşmeye başladım, toplantılarımızı ve konferanslarımızı ertelemek zorunda kaldık. Akrabalarımı ve arkadaşarımla aramıza mesafe koyup uzaktan görüşmek zorunda kaldık. Buda bizi psikolojik olarak olumsuz etkiledi.” (K4).

Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucunda Pandemi sürecinde kadınların hayatları pa-

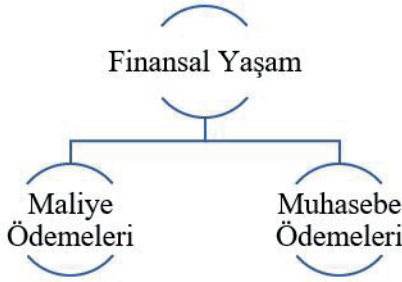
hasına bir araya gelerek süreci birlikte atlamaya çalıştığı görülmektedir. Dayanışma koduna vurgulayan görüşler aşağıdaki gibidir:

“Biz bu süreçte ortaklarımızdan para toplayıp binamıza ürün yaptık. Binaya geçince oradan satmayı düşünmüyorduk Pandemi’den dolayı o da yapılmadı bitmedi hava soğuk olunca pazarımızda bitti.” (K6).

“Sosyal hayatların kısıtlamaya girdiği bir dönem kadınların, işe gider gibi kooperatife gelmesi hem psikolojik hem de maddi olarak hızır gibi yetiştii.”(K9).

6.2. Finansal Yaşam

Kooperatif katılımcılarına Pandemi sürecinin mali hayatını nasıl etkilediği sorulduğunda elde edilen cevaplar doğrultusunda finansal yaşam kategorisi altında “maliye ödemeleri” ve “muhasebe ödemeleri” kodlar oluşturulmuştur.

Şekil 2: Finansal Yaşam

Katılımcıların çoğunluğu Pandemi sürecinde finansal yaşamlarının olumsuz etkilendiğini vurgulamıştır. Bu nedenle ürün satışı yapamadıklarını ve vergi, resim, harç gibi devlete ödenen borçları ödeyemediklerini belirtmişlerdir. Katılımcılardan elde edilen görüşmelerde finansal yaşam kategorisi altında maliye ödemeleri koduna yönelik görüşler aşağıdaki gibidir:

“Pandemi sürecinde kooperatif olarak zor dönemler geçirdik maliye ödemeleri muhasebe ödemeleri devam ettiğinden sıkıntılar oluştu. (K1)

“Pandemi’den dolayı satış yapamayınca yatması gereken borçlarımızı yatıramadık, ürünlerimizi yaptık hazırladık ama elimizdeki bazı ürünleri satamadık şu anda satılmasını bekliyoruz.”(K6).

Ancak Pandemi sürecinin getirdiği krizi fırsata çeviren bir katılımcı, mali yaşamı olumlu yönde etkilediği görüşünde bulunmuştur. Pandemi sürecinde kooperatife olan ilginin arttığı ve mali durumlarını olumlu yönde etkilediği vurgulanmıştır. Katılımcıdan elde edilen görüş aşağıdaki gibidir:

“Pandemi dönemi kooperatife olan ilgiden dolayı etkilendiğimiz söylenemez, tam tersine insanlar doğal ve organik ürünlerin tüketimini çoğalttı, bu durum kooperatifimizin maddi durumunu destekledi.”(K9).

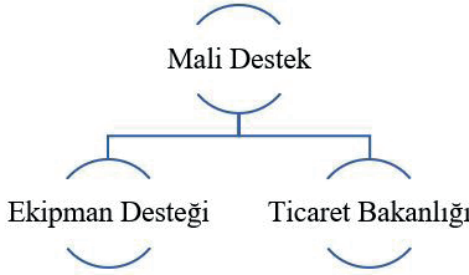
Pandemi’yle birlikte maddi zorluk çeken kooperatiflerin çoğunluğu ürün satışlarını gerçekleştiremediği için kooperatifin devlete yapılan ödemeler dışında kalan giderlerini geciktirmiştir

veya ödeyememiştir. Özellikle muhasebe gideri ön plana çıkmıştır. Finansal yaşam kategorisi altında bulunan muhasebe ödemelerine yönelik görüş aşağıdaki gibidir:

“Ekonomik krize girdik. Ürünlerimizi satamadık. Vergi ve muhasebe anca karşılandı.”(K5).

6.3. Mali Destek

Kooperatif katılımcılarına Pandemi sürecinde kooperatifiniz herhangi bir destek aldı mı sorusu sorulduğunda elde edilen cevaplar doğrultusunda mali destek kategorisi altında “Ekipman desteği” ve “Ticaret Bakanlığı” kodlar oluşturulmuştur.

Şekil 3: Mali Destek

Katılımcıların çoğunluğu Pandemi sürecinde herhangi bir destek almadığını vurgularken, destek alan veya destek almak için başvuruda bulunan kadın kooperatifleri Ticaret Bakanlığı'nın Koop-Des programından faydalandığı veya başvuruda bulunduğu üzerinde durmuşlardır. Bu desteğin makine ekipman alımına yönelik hibe desteği olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak destek almak için başvuruda bulunan ve desteğin çıkmaması durumunda kooperatifin kapatılacağı noktasına değinilen görüşler de bulunmaktadır. Bu doğrultuda katılımcıların görüşlerine aşağıda yer verilmiştir:

“Biz çocuğu engelli olduğu için ya da başka sebepten evden iş yapan kadınları sektörle buluşturmak için yola çıktık. Bunu da alışveriş şenlikleri ile yaptık ve çok başarılı olduk. Hibe çıkmazsa kapatacağız.”(K2).

“Kooperatifimiz mali destek almadı. Elimizdeki ürünlerin satışını bile yapamadık. Arabama yükleyip ürünleri satmaya çalıştım ama kooperatifin ihtiyaçlarını karşılamaya yetmedi tatbiki.”(K8).

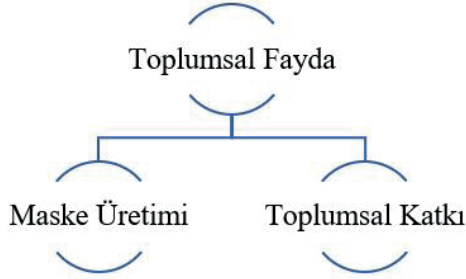
Pandemi'den önce veya sonra destek almak amacıyla başvuruda bulunan kooperatiflerin çoğunluğu ihtiyaçları noktasında üretim kapasitesini arttırmak ve ürünlerine katma değer yaratmak amacıyla makine ekipmana ihtiyaç duymaktadır. Bu bakımdan yapılan başvuruların çoğunluğunun ekipman desteğine yönelik olması önemlidir. Katılımcılardan elde edilen görüşme sonucunda mali destek kategorisi altında kodlanan ekipman desteği ve Ticaret Bakanlığı kodlarına yönelik görüşler aşağıdaki gibidir:

“Kooperatif olarak 3 ay öncesine kadar hiçbir destek alamadık. Ticaret Bakanlığı Hanımefendinin kadın kooperatifleri için çıkardığı %75 Hibe projesinde makine teçhizat aldık ve üretime başladık.”(K1).

“Mali destek almak üzereyiz. Ticaret Bakanlığının makine ve ekipman hibe projesine başvurduk kabul edildi ödeme yapılmak üzere.”(K9).

6.4. Toplumsal Fayda

Kooperatif katılımcılarına Pandemi sürecinde kooperatifinizin bu süreci nasıl etkilediğini/katkı sunduğunuzu düşünüyorsunuz sorusu sorulduğunda elde edilen cevaplar doğrultusunda toplumsal fayda kategorisi altında “maske üretimi” ve “topluma katkı” kodları oluşturulmuştur.

Şekil 4: Toplumsal Fayda

Katılımcılardan elde edilen görüşmeler sonucunda, Pandemi sürecinde kooperatiflerinin herhangi bir fayda üretmediğini söyleyen görüşlere ulaşılmıştır. Pandemi sürecinde özellikle yeni üretim alanları belirleyen; maske, dezenfektan, kolonya üretiminde bulunan kooperatifler olduğu gibi Pandemi'nin getirdiği zorluklarla mücadele edemeyen hatta kooperatiflerini kapatmayı düşünen görüşler de bulunmaktadır. Bu görüşler aşağıdaki gibidir:

“Bu süreçte yaptığımız hiçbir şey yok kooperatifi uyuttuk kendi işimizle ilgileniyoruz.”(K2).

“Hiçbir katkı sağlayacağımızı düşünmüyorum çünkü önümüzde engeller var kapatmayı düşünüyoruz.” (K5).

“Hiçbir faaliyette bulunamadık üyelerle oturup planlarımızı uygulayamadık. Fuarlar iptal olunca ürünlerimizi pazarlayamadık.” (K6).

Katılımcıların toplumsal fayda teması altında Pandemi sürecinde topluma katkı sağladığı görüşlerde aşağıdaki şekilde belirtilmiştir:

“Elimizden geldiğinde gıda üretimine devam edip topluma faydalı olmaya çalıştık. İnsanların temel ihtiyaçlarını karşılamaya devam ettik.”(K4).

“Bu dönemde daha sağlıklı beslenme noktasında (katkısız, doğal, organik) insanlara katkı sağladığımız söylenebilir. Etkileme noktasına gelince bolca reklam, satış fiyatlarının makul olması ve ürün yelpazesini geniş tutmamız insanları etkilediğimizi düşünüyoruz.(K9).

Kooperatiflerin topluma fayda sağlamak amacıyla Pandemi sürecinde maske üretimi yaptığı görüşü de önemli noktadır. Maske üretimi teması altında katılımcıların görüşü aşağıdaki gibidir:

“Maske satışlarına başladık hiç aklımızda olmayan bir iş alanydı.”(K1).

Şekil 6'da kategori ve alt kategorilerden oluşan frekansların kod bulutu gösterilmektedir. Bu gösterimde katılımcılara sorulan sorulara verilen yanıtların hangi kategoride daha sıklıkla değiştiğine yönelik görselleştirme yapılmıştır. Şekil 6'daki görselleştirme, frekanslar arasında göreceli farklılıklara vurgu yapmaktadır (Rädiker & Kuckartz, 2020, s. 24). Dolayısıyla kod bulutu, katılımcıların sorulara yönelik verdiği yanıtların büyük çoğunluğunun finansal yaşam temasına sıklıkla değinildiğini göstermiştir.

8. Sonuç

Covid-19 salgının etkisiyle pek çok insan sosyal ve ekonomik durumlarına bakılmaksızın zarara uğramıştır. Bir gecede insanlar işsiz kalmış ve çoğu küçük ve orta ölçekli işletmeler kapanmıştır. Ekonomik zarara uğrayan işletmeler arasında kadın kooperatiflerinin de yer aldığını söylemek mümkündür. Çoğu ihtiyaç sahibi, geçimini kıt kaynaklarla sağlayan kadınlardan oluşan kadın kooperatifleri, Pandemi'nin etkisiyle faaliyetlerini durdurmak zorunda kalmıştır. Bu sürecin yıkıcı etkileri kadın kooperatiflerinin ihtiyaçlarını karşılamayı kısıtlamıştır. Kooperatifler için ödenecek borçlar katlanarak artmıştır. Ancak tüm zorluklara rağmen hayatta kalmaya çalışan kooperatifler dayanışma yoluyla mal ve hizmet üretmeye devam etmiştir. Aslan (2020) "Kriz bizlere yeniden dayanışmanın ve bunun en önemli unsuru olan yerel örgütlenmelerin ve işletmelerin önemini bir kez daha göstermiştir. Pandemi sonrası yeniden yapılanma sürecinde, kooperatifler kritik bir rol üstlenecek gibi görünmektedir." ifadesini kullanmıştır.

Bu kapsamda çalışmanın temel amacı, Covid-19 Pandemisi'nden kadın kooperatiflerinin nasıl etkilendiğini ve aynı zamanda kadın kooperatiflerinin bu süreci nasıl etkilediğini araştırmaktır. Araştırma sonucunda, Covid-19 sürecinin kadın kooperatiflerini finansal yaşam açısından genel olarak olumsuz yönde etkilediği bulgulanmıştır. Pandemi sürecinde faaliyetlerin kısıtlanması sebebiyle kadın kooperatifleri ürünlerini doğrudan tüketiciye ulaştıramamışlardır. Genelde pazar alanlarında ve kooperatif dükkanlarında ürünlerin satışını sağlayan kadınlar, Pandemi ile birlikte stantların kurulmamasından dolayı ürünlerinin satışını gerçekleştirememişlerdir. Araştırmanın bir diğer sonucu olarak Pandemi süreci, kadın kooperatiflerini toplumsal ilişkiler açısından olumsuz yönde etkilemiştir. Pandemi ile birlikte evde yaşama geçen kooperatifteki kadınlar yüzyüze iletişim kuramadıklarından dolayı psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini dile getirmişlerdir. Kooperatifin dayanışmacı ve birlikte hareket eden yapısıyla bir arada olan kadınların Pandemi sürecinde birbirlerinden uzakta kalmaları kadınların motivasyonlarında düşüş yaşanmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda kadınların tüketiciyle birebir iletişim sağlamak yerine sosyal medya üzerinden veya telefon yoluyla görüşme yapmak zorunda kalması toplumsal ilişkilerin zayıflamasına yol açmıştır. Çalışmada, Pandemi sürecinin kadın kooperatiflerini toplumsal fayda sağlaması açısından olumsuz yönde etkilediği görülmüştür. Pandemi nedeniyle ürün satışı sağlayamayan kadın kooperatifleri kooperatifin ve ortaklarının ihtiyaçlarını karşılamaktan muzdariptir. Bu nedenle salgının olumsuz etkileri kooperatiflerin fayda sağlamakta zorlanmasına sebep olduğu bulgulanmıştır. Ancak dikkat çekici bir bulgu da krizi fırsata çeviren kadın kooperatifleri de bulunmasıdır. Bu kooperatifler Pandemi sürecinde toplumun güvenli gıdaya ihtiyaç duyması ve talep etmesi noktasında ihtiyaca göre sağlıklı ve katkısız gıda maddesi üretmiştir. Aynı zamanda sosyal medyanın gücünden faydalanarak ürünleri farklı şehirlerde tüketicilerle buluşturmuştur. Önemli bir sonuç da Pandemi süreci kadın kooperatiflerini mali destek açısından genel olarak olumlu yönde etkilemiştir. Bu süreçte Ticaret Bakanlığı bünyesinde kadın kooperatiflerine yönelik bir destek paketi (Koop-Des) açıklanmıştır. Kadın kooperatiflerinin bir çoğu destek paketine başvuruda bulunmuştur. Hibe kapsamında kadın kooperatiflerinin

üretim sürecine katkı sağlayacak makine teçhizat alımı yaptığı ortaya çıkmıştır. Ancak destek paketinin kadın kooperatiflerinin genel giderlerini (kira, doğalgaz, su vb.) karşılamasından uzak olduğu görülmektedir.

Katılımcıların araştırma sorularına yönelik verdiği cevaplar sonucunda temaların birbirleriyle olan ilişkileri tespit edilmiştir. Araştırma sonucunda, kadın kooperatiflerinin Pandemi sürecinde faaliyetlerini durdurmaları veya yavaşlatmaları sonucunda evde yaşama geçtiği ve bu durumun finansal yaşamda olumsuz etki yarattığı görülmüştür. Finansal yaşamın yarattığı bu etkiyle mali destek alamayan kadın kooperatiflerinin toplumsal fayda üretme noktasında olumsuz etkilenmiştir.

Sonuç olarak kadın kooperatiflerinin Pandemi sonucu ortaya çıkan krizle baş etmede zorlandığı gözlenmiştir. Dolayısıyla Batı Akdeniz'deki destekten faydalanamayan kadın kooperatiflerinin sorunlarına çözüm sağlayacak, ihtiyaçlarını karşılayacak kamu ve özel sektör finansmanlarına kolay ulaşmaları sağlanmalıdır. Destekler konusunda bilgisi olmayan kadın kooperatifleri kalkınma ajansları veya yerel yönetimler aracılığıyla bilgilendirilmelidir. Batı Akdeniz'deki kadın kooperatiflerinin, toplumsal ilişkiler açısından özellikle dayanışma açısından kuvvetlendirilmesi için dijital ortamların yaratılması sağlanmalıdır. Kooperatif ürünlerini hem daha geniş kitlelere ulaştırılmasını sağlamak hem de kadın kooperatiflerinin diğer kadın kooperatifleriyle olan ilişkilerini güçlendirmek amacıyla Pandemi sürecinde kooperatifler arasında dayanışma ağı oluşturmak önemlidir. Bununla birlikte toplumda kadın kooperatiflerinin farkındalığı artırılarak, kooperatif ürünlerinin satışlarının arttırmasına destek olunmalıdır.

Son olarak kadın kooperatiflerinin mevcut sorunları Pandemi'nin etkisiyle giderek artış göstermiştir. Bu sorunların çözümüne yönelik çalışmaların kapsamlı olarak ele alınması ve kadın kooperatifçiliğine yönelik güncel verilerin ortaya konulması bu alanda çalışma yapacak araştırmacılar için yeni öneriler geliştirmeye katkıda bulunacaktır.

Etik Kurul Onayı: Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan onay alınmıştır. Karar: 34602/18.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: It was approved by Kocaeli University Social and Human Sciences Ethics Committee.

Decision: 34602/18.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- ACT HUMAN. (2021). *Sosyal Dayanışma Ekonomisi İçin Güçlü Kooperatifçilik*.
- Akçar, Ş. (2018, Mart 8). *Advancing Women's Cooperatives In Turkey*. ILO "Retrieved from" https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/spotlight/WCMS_619954/lang--en/index.htm adresinden alındı.
- Ardili, C. & Öztürkmen, E. (2021). *TRC1 Bölgesi Kadın Kooperatifleri ve Tarımsal Kalkınma Kooperatifleri Mevcut Durum Analizi*. İpekyolu Kalkınma Ajansı, Gaziantep.
- Aslan, N. (2020, Nisan 24). Kadın Kooperatifleri Covid-19 İle Nasıl Mücadele Ediyor? "Erişim adresi:"<https://www.sivilsayfalar.org/2020/04/24/kadin-kooperatifleri-covid-19-ile-nasil-mucadele-ediyor/> adresinden alındı.
- Baltacı, A. (2018). Nitel Araştırmalarda Örneklem Yöntemleri ve Örnek Hacmi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231–274.
- BBC. (2020). *Coronavirus: Four out of five people's jobs hit by Pandemic*. "Retrieved from" <https://www.bbc.com/news/business-52199888> adresinden alındı.
- Birchall, J., & Ketilson, L. H. (2009). *Resilience of the Cooperative Business Model in Times of Crisis*. Geneva: ILO.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Erkan Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2014). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi, Türkiye.
- Ceylan, Ö. (2021). *Kırsaldaki Kadınların Sosyal Kooperatiflerin Oluşumundaki Rolü: Afşar Bala'm Kadın Kooperatifi İncelemesi*. Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara.
- CNN TÜRK. (2020, Mart 21). *ANTBİRLİK'ten 50 bin maske, 25 bin eldiven*. "Erişim adresi:" <https://www.cnnturk.com/yerel-haberler/antalya/antbirlikten-50-bin-maske-25-bin-eldiven-1502818> adresinden alındı.
- Cooperatives Europa. (2020). *Covid 19Crisis And Its Economic And Social Impact On Cooperatives Across Europa*.
- COPAC. (2014). *Cooperatives, Women, & Gender Equality*.
- Demircan Yıldırım, P. (2020). Kırsal Kalkınmada Kadın Kooperatiflerinin Rolü: Ahatlı Kadın Kadın Kooperatifi Örneği. *Erzurum Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 0 (11), 159–170.
- Demircan Yıldırım, P. (2021). Kadın Kooperatiflerinin Sosyal Medyada Diyalogik İletişim Biçimleri: Instagram Sayfaları Üzerine Bir İçerik Analizi Çalışması. L. Özkoçak içinde, *Kurumsal İletişim Araştırmaları* (s. 149-168). Konya: Literatürk Academia, Türkiye.
- Duguid, F., Durutaş, G., & Wodzicki, M. (2015). Türkiye'de Kadın Kooperatiflerinin Mevcut Durumu.
- Dünya Bankası. (2020). *The Global Economic Outlook During The COVID-19 Pandemic: A Changed World*. "Retrieved from" <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2020/06/08/the-global-economic-outlook-during-the-covid-19-pandemic-a-changed-world> adresinden alındı.
- Eroğlu, D., & Gençay, H. (2020). *Salgında Kadın Olmak*. Araştırma Raporu, Kadının İnsan Hakları Yeni Çözümler Derneği.
- Eşit Adımlar. (2020, Mayıs 13). *Kadın Kooperatifleri Destek Bekliyor*. "Erişim adresi:" <http://www.skdturkiye.org/esit-adimlar/guncel/kadin-kooperatifleri-destek-bekliyor> adresinden alındı.
- GTB. (2017). *Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2016*.
- Günay G., & Ersoy, A.F., Boylu, A.A. (2019). 25. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Bildiriler Kitabı. Ev Kadınlarının Kooperatif ve Kadın Kooperatifçiliğine İlişkin Görüşleri, 114-125.
- ICA. (2020). *Word Cooperative Monitor Raport*.
- ICA. (2021, February 24). *President's Message: Cooperative Insider Special Edition On Cooperative Answers To COVID-19*. "Retrieved from" <https://www.ica.coop/en/newsroom/news/presidents-message-cooperative-insider-special-edition-cooperative-answers-covid-19> adresinden alındı.
- ILO. (2017). Caribbean Cooperative Management Training Programme. *What Is A Cooperative Enterprise*.
- ILO. (2020). *The Impact Of The Pandemic On Employment In Turkey:What Would Have Happened Without COVID-19?*
- ILO. (2020a). *COVID-19 And The World Of Work. Third Edition. Updated Estimates And Analysis*.
- ILO. (2020b, March 29). *COVID-19 Response: SEWA Cooperative Federation On Health, Livelihood And Social Protection Strategies For Immediate And Long-Term Relief Among Informal Women Work*. "Retrieved from" https://www.ilo.org/global/topics/cooperatives/news/WCMS_740095/lang--en/index.htm adresinden alındı.

- KEDV. (2020, Nisan 15). *Dayanışma Günlerinde Kadın Kooperatiflerini Destekleyin*. "Erişim adresi:" <https://www.kedv.org.tr/icerik/dayanisma-gunlerinde-kadin-kooperatiflerini-destekleyin> adresinden alındı.
- KEDV. (2021). *KEDV ve Kadın Kooperatifleri Hareketi*. "Erişim adresi:" <https://www.kedv.org.tr/kedv-ve-kadin-kooperatifleri-hareketi> adresinden alındı.
- KEİG. (2015). *Türkiye'de Kadın Kooperatifleşmesi: Eğilimler ve İdeal Tipler*. İstanbul: KEİG Yayınları Dizisi, Türkiye.
- Rädiker, S., & Kuckartz, U. (2020). *Açık Uçlu Anket Sorularının MAXQDA İle Adım Adım Analizi. (S. Toraman,Trans)*. Berlin: MAXQDA Press.
- Sağlık Bakanlığı. (2020, Temmuz 20). *Covid-19*. Covid-19 Bilgilendirme Sayfası. "Erişim adresi:" <https://covid19.saglik.gov.tr/TR-66300/covid-19-nedir-.html> adresinden alındı.
- Serinikli, N. (2019). Kırsal Alandaki Mikro Kadın Girişimcilerin. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 14(1), 45–57.
- SEWA. (2020). *COVID-19 Impact on SEWA Members*.
- Ticaret Bakanlığı. (2020). *Kooperatiflerin Destek Programı*. "Erişim adresi:" <https://ticaret.gov.tr/kooperatifcilik/koop-des> adresinden alındı.
- Ticaret Bakanlığı. (2021). *Kooperatif Bilgi Sistemi*. "Erişim adresi:" <https://koopbis.gtb.gov.tr/Portal/kooperatifler> adresinden alındı
- Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü. (2012). Kadın Girişimi Üretim ve İşletme Kooperatifi Ana Sözleşmesi.
- TÜRKONFED. (2020). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Gündem Raporu - 2 Kadın Kooperatifleri*.
- UN WOMEN. (2020, Eylül 16). *COVID-19 And Its Economic Toll On Women: The Story Behind The Numbers*. "Retrieved from" <https://www.unwomen.org/en/news/stories/2020/9/feature-covid-19-economic-impacts-on-women> adresinden alındı.
- UNISOL. (2020, April 3). *Artesãs De Ipiranga Produzem Máscaras E Toucas Para Combate Ao Coronavírus*. "Retrieved from" http://portal.unisolbrasil.org.br/artesas-de-ipiranga-produzem-mascaras-e-toucas-para-combate-ao-coronavirus/?fbclid=IwAR3X-jnJBMTbfZjJWbdVlxexP3UINCJMLmWzXu0D6irKP_txx8QcB8CeZWg adresinden alındı.
- UNITED NATIONS. (2020). *Policy Brief:The Impact of COVID-19 on Women, 9 April*.
- United Nations Department of Economic and Social Affairs (UNDESA). (2020, April 1). *World Economic Situation And Prospects: April 2020 Briefing, No. 136*. "Retrieved from" <https://www.un.org/development/desa/dpad/publication/world-economic-situation-and-prospects-april-2020-briefing-no-136/> adresinden alındı.
- United Nations Inter-Agency Task Force on Social and Solidarity Economy (UNTFSE). (2020, June). *What Role For The Social And Solidarity Economy In The Post Covid-19 Crisis Recovery?*
- WHO. (2021, Eylül 8). *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*. "Retrieved from": <https://covid19.who.int/> adresinden alındı.
- World Health Organization Europa. (2020). *Coronavirus disease (COVID-19) Pandemic*. "Retrieved from" <https://www.euro.who.int/en/health-topics/health-emergencies/coronavirus-covid-19/novel-coronavirus-2019-ncov> adresinden alındı.
- Yıkımlı, M. S. (2019). Nitel Araştırmalarda E-Görüşme Tekniği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 183–197.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık, Türkiye.